

Роль буковинських митців ХІХ – першої половини ХХ століття в розвитку українського професійного хорового виконавства

Розвиток професійно-хорового виконавства не можна собі уявити без таких визначних митців, як Сидір Воробкевич, та його послідовників – Євсебія Мандичевського, Чіпріана Порумбеску, Порфирія Бажанського та інших. Їхній діяльності завдячує своїм становленням та розвитком і музичне мистецтво Буковини.

Особлива роль у цьому процесі належить С.Воробкевичу, багатогранна діяльність якого, за твердженням А.М.Білінської, «відіграла дуже важливу роль у культурному житті Буковини ХІХ ст. Вона була взірцем самовідданої боротьби за народне й реалістичне мистецтво, за відбиття у творчості наболілих проблем сучасності» [2, с.5]. Саме тому його твори «пройняті щирим ліризмом і любов'ю до простого народу, довгий час були дуже популярні на всіх західноукраїнських землях» [4, с.18].

Сидір Воробкевич (1836 – 1903) – видатний подвижник національної культури, який поєднав у собі дар композитора, письменника, фольклориста, педагога, диригента, громадського діяча. Про багатогранність таланту цього митця свідчать його творчі здобутки, які відіграли важливу роль у культурному житті Буковини ХІХ століття. Свій творчий шлях С.Воробкевич починав майже водночас із письменником-демократом Ю.Федьковичем у часи, коли Буковина була глухим закутком Австро-Угорської імперії і перебувала під тиском політики денаціоналізації, спочатку онімецчення, а потім полонізації та румунізації.

Тяжкий соціальний та національний гніт не сприяв розвитку національної культури. Переважна більшість населення займалася сільським господарством, орендуючи землю. Столицею краю вважалися Чернівці, які представляли його інтереси. У місті панували традиції німецької культури.

Сидір Іванович Воробкевич народився 5 травня 1836 р. у Чернівцях у сім'ї священика, котрий викладав філософію і теологію в ліцеї і духовній семінарії. Родина Воробкевичів походить із Литви. «Свободолюбний їх прагдід – Скульський Млака де Оробко, не хотів терпіти польського насильства в Литві над українською вірою й національністю, переїхав на Буковину, де став парохом у селі Лука. За намовою чернівецького єпископа Данила Влаховича дід Сидора, Михайло, змінив назву Оробко на Воробкевич» [7, с.1].

Народна пісня була для нього «талісманом», що відкриває таємниці минулого. Європейська хорова музика і народна пісня – два джерела протилежні один одному, але однаково важливі для формування творчих уподобань майбутнього композитора.

З 1857 по 1861 рр. Воробкевич навчається у Чернівецькій православній духовній семінарії, де активно займається музичною самоосвітою – дістає деякі музично-теоретичні знання з гармонії, композиції по європейських підручниках, зокрема, З.Дена, А.Рейха, самостійно аналізує хорові твори композиторів-класиків Й.С.Баха, Г.Ф.Генделя, Й.Гайдна та інших, паралельно з богослов'ям вивчає історію України, пише вірші та музику до них, бере активну участь у діяльності семінарського хорового гуртка.

У результаті пошуків і дослідження буковинського фольклору Воробкевич цей висновок не тільки підтверджує, але й поглиблює, написавши у 1865 році наукову працю «Наша народна пісня», яка стала вагомим внеском у розвиток фольклористичної наукової думки на Західній Україні.

Захоплюючись фольклористикою, він постійно працює з церковними сільськими хорами. Набутий досвід використовує на посаді вчителя хорового співу в дяківській школі, гімназії і духовній семінарії у Чернівцях, куди в 1867 році переїжджає сім'я Воробкевичів. Але знань виявилось недостатньо, і як найкращого регента серед інших священиків його у 1868 році керівництво єпархії посилає до Відня з метою підвищення рівня музичної підготовки.

Відень, як столиця Австро-Угорської імперії, був центром освіти і культури для митців Західної України.

У 50-ті роки Відень повертає собі славу музичної столиці Європи. Тут із 1862 р. працює Й.Брамс, розвивається мистецтвознавство, активно працює товариство любителів музики, численна кількість самодіяльних хорових колективів та оркестрів, суспільної ваги набувають соціально-християнські настрої, посилюється вплив пруської культурної політики. В музичному житті панують нові кумири – Р.Вагнер і Ф.Ліст, відроджується інтерес до творчості Баха і Генделя (діяльність Бахівського товариства), активно веде свою діяльність філармонія, яка під керівництвом О.Десфора проводить громадські концерти.

Усе це різноманіття розширює художній кругозір Воробкевича. У консерваторії він проходить курс гармонії та основ композиції у відомого теоретика Ф.Кренна і після шестимісячного навчання блискуче складає іспити з музично-теоретичних дисциплін. Отримавши диплом викладача співів і регента хору, Воробкевич повертається на початку 1869 року в Чернівці. Озброєний більш ґрунтовними професійними музичними знаннями, він розгортає широку творчу, педагогічну і громадську діяльність, складає пісні й хори на власні вірші та на тексти інших авторів, компонує фортепіанні п'єси, пише велику кількість оповідань, новел і драматичних творів.

Спостерігаючи низький рівень хорового виконавства, особливо світського, на відміну від європейського рівня, який панував у Відні, Воробкевич починає з «азів», тобто з подолання низького рівня співацької культури у буковинських школах.

Воробкевич пропонує для музичних занять шкільні пісенники, які стали єдиними посібниками і для навчання музичної грамоти, бо, як правило, до окремих із них додавалася невелика музично-теоретична частина. З 1870 року С.Воробкевич починає видавати у Відні та Чернівцях українськомовні «Співаники» для дітей, які призначалися в якості навчальних посібників для українських народних шкіл Буковини і Галичини. Перший з них складається з 20 пісень у двоголосному викладі, розміщених у порядку підвищення складності – від найпростіших (із діапазоном кварта і квінти) до складніших (із хроматичними ходами і модуляціями). Тематика цих пісень – школярський

побут, патріотична тематика, серед них загальновідома і в наш час пісня «Рідна мова». Згодом у Відні виходить ще один «Співаник для шкіл народних», сформований на більш об'ємному музичному матеріалі у трьох частинах. У ньому тема шкільного життя подається таким чином, щоб пробудити інтерес до навчання. З них найбільш популярними стали пісні «До школи», «Прогулка». Значне місце у цій збірці відводиться релігійним мотивам («Все з молитви починай», «З Богом», «Пам'ятайте, діти», «Великдень») та вихованню почуття любові до рідного краю (пісні «Наша Буковина», «Рідна мова», «Рідний край», «У горах Карпатах»). Пісня «Смерть козака» спрямована на пробудження поваги та інтересу до його історичного минулого. У трьох частинах «Співаника» вміщено 130 пісень, третина з яких (46) відповідає народним, решта – в більшості власні музичні композиції Воробкевича на вірші Ю.Федьковича, І.Франка, М.Шашкевича, О.Поповича та ін.

Незважаючи на різноманітність пісенного матеріалу, народні інтонації наявні у всіх зразках, включених до збірника. Вони є легкі до сприйняття через наспівність їх мелодій.

Добре обізнаний в особливостях пісенних буковинських традицій, С.Воробкевич широко використовує народну пісенність, вважаючи її гарним матеріалом для формування високих етнічних якостей у підростаючого покоління.

Він не тільки вивчав буковинський фольклор, але й широко використовував його у своїх творах. Через те його пісні, такі як «Над Прутом у лузі», «Заграй ми, цигане старий», «На чужині погибаю», швидко набули популярності – народ сприйняв їх як свої. Тогочасна преса відзначала: «Вони гомоніли скрізь по наших краї завдяки гарній музиці автора – і під бідною селянською хатою, і серед міської інтелігенції» [2, с.3].

Пісенники Воробкевича стали прикладом для багатьох його послідовників, а музичні авторські твори з них широко починають використовуватись у шкільній хорівій практиці. Їх можна знайти у «Руському співанику» В.Матюка, «Збірці народних патріотичних пісень» Д.Січинського, «Співанику для дітей дошкільного та шкільного віку» М.Гайворонського,

«Шкільному співанику» Ф.Колесси, у збірці «Ще не вмерла Україна» Д.Січинського і С.Людкевича та інших.

З 1875 по 1901 роки Воробкевич працює професором теологічного факультету Чернівецького університету й одночасно викладачем Чернівецької гімназії та православної духовної семінарії. Він також веде величезну просвітницьку роботу: організовує музикознавчі лекції, пише наукові статті (цикл «Наші композитори»), нариси про творчість маловідомих на Буковині композиторів: М.Глінки та М.Вербицького.

Як один із найактивніших членів культурно-освітнього товариства «Руська Бесіда», Воробкевич керує хором, а згодом ініціює створення студентського товариства «Союз», очолює «Руське літературно-драматичне товариство». Ці товариства в кінці XIX ст. стали дуже поширеними і доносили музичну культуру до різних верств населення – інтелігенції, громадян, селян.

Робота у різних за рівнем професійної підготовки хорових колективах: дитячих, гімназійних, студентських, робітничої молоді стала для Воробкевича справжньою творчою лабораторією.

Як диригент-практик С.Воробкевич заклав важливий фундамент у розвиток хорової культури на Буковині, створивши довкола себе справжню диригентську «школу», яку в майбутньому продовжать його учні-послідовники.

У 70-ті роки Воробкевич присвячує багато часу не тільки пропаганді народної пісні та досягнень української професійної музики. Як редактор української частини релігійного часопису «Кандела» він видає два томи проповідей під заголовком «Наука для народу» та один том «Нагробних проповідей» [6, с.539], пише низку популярно-наукових статей на різні теми: «Дещо про музику древніх євреїв», «Фанаріоти в Болгарії», «О хмарах», «Склянка чаю», «Борислав і його земні скарби» та інші, редагує слов'яно-руський розділ у румунському журналі «Кандела», організовує видання літературно-буковинського альманаху «Руська хата» (1877 р.), яким поставив собі «за мету об'єднати в одному виданні літературні сили всіх українських земель: Східної України, Галичини, Закарпаття, Буковини. Не випадково ми зустрічаємо тут твори К.Устияновича, Ю.Федьковича, О.Поповича,

І.Воробкевича та інших. Воробкевич виявлявся прямим продовжувачем ідеї «єднання всіх русинів», яку проголосив раніше Ю.Федькович, і своєю практичною діяльністю всіляко сприяв її втіленню в життя» [2, с.16].

Проте його просвітницькі заслуги були оцінені перш за все як церковного діяча, професора богослов'я при богословському факультеті Чернівецького університету та православної духовної семінарії в Чернівцях, автора «Трьох томів церковних проповідей». У 1881 р. він стає протоієреєм, а в 1886 р. – архіпресвітером-ставрофором. Щодо інших напрямків його діяльності, то на них не завжди була у суспільстві позитивна реакція. Брак професійного літературного та музичного оточення, особливо «несумлінна критика його театральних п'єс та неухвалне поводження режисерів у театрах із його рукописами» [6, с.536], негативно вплинули на здоров'я Воробкевича і після тривалої недуги 19 вересня 1903 р. Сидір Воробкевич помер у Чернівцях, де й похований.

Спадщина С.Воробкевича надзвичайно велика і різноманітна. У його доробку понад 100 літературних творів, більше ніж 600 різних за жанрами музичних композицій. Лише для хору ним написано 400, серед яких 250 – на власні тексти. Багата низка вокальних творів: понад 40 романсів і пісень для голосу з фортепіано чи гітари, 20 вокальних ансамблів, дуетів, квартетів, ряд інструментальних творів, серед яких «Думка і чотири коломийки», «Ехо з-над Прута», варіації для скрипки з фортепіано, музика для духового, камерного і симфонічного оркестру, як, наприклад, «Травневе свято» та ін.

С.Воробкевич – автор 26 музично-драматичних творів. Це – оперета «Козак і бандурист», «Гнат Приблуда», оперета-мелодрама «Убога Марта», музична комедія «Пан Мандатом», історичні драми з музикою «Петро Конашевич Сагайдачний», «Кочубей і Мазепа», а також музика до 14 п'єс інших авторів. Серед них – історична драма XVI ст. «Ольга» Я.Яблонського, «Сокільська Дебра» І.Галясевича, «Назар Стодоля» Т.Шевченка, комедія польського драматурга А.Фредра «Новий Дон-Кіхот» та інші.

Пропагуючи українське поетичне слово музичними засобами, Воробкевич був широко відомий на Буковині та в Галичині не тільки як світський

композитор, але й релігійний. Він скомпонував 40 мелодій до Літургії, на жаль, з них надруковано лише 8, та багато псалмів і церковних пісень на різні нагоди. Його також знали як автора духовних творів до румунських слів.

Духовну музику Воробкевича співають і сьогодні на Богослужіннях у православних та греко-католицьких храмах Буковини та Галичини.

Серед різноманіття музичних жанрів, до яких звертається Воробкевич, хорова музика переважає. Це й не дивно, бо більша частина творчого життя композитора була пов'язана з різними хоровими колективами.

Стилістика цієї музики досить різноманітна. Формуючись на перехресті народної буковинської мелодики та стилю «лідертафлю», вона віддзеркалює в собі етапи проходження буковинської хорової школи на шляху до професійної майстерності.

Хорова творчість С.Воробкевича глибока за змістом, багата своєю художньою виразністю, різноманітна за тематикою, досить масштабна за обсягом і має високу мистецьку цінність. Вона принесла йому славу фундатора багатоголосного співу на Буковині та засновника хорової диригентської школи у цьому краї.

Під керівництвом С.Воробкевича та на його творах виховувалося багато музикантів і діячів мистецтва. Його активна професійно-виконавська хорова діяльність стала справжньою школою для наслідування талановитих молодих митців. Серед послідовників С.Воробкевича – композитор-музикознавець Є.Мандичевський, основоположник румунської національної музики Ч.Порумбеску, музичний діяч і диригент Модест Левицький, буковинські співаки і диригенти Орест і Денис Руснаки та інші.

Крім Воробкевича, наполегливо працює у напрямку професіоналізації вокально-хорового виконавства на Буковині відомий теоретик, фольклорист, автор церковних та світських хорів, численних музичних п'єс Порфирій Бажанський (1836 – 1920). Він один із перших представників української музичної критики, який почав розглядати музичну творчість у контексті історичного розвитку. П.Бажанський намагався пояснити, що для того, щоб зрозуміти зміст музичного твору, «треба нам глибше в річ ввійти і пошукати за

причинами, чому удачно, чому хорошо, та чому подобалося? – а тогди легко прийдем до противного заключення» [1, с.17].

Вагомий внесок у розвиток професійного хорового виконавства на Буковині належить учню Воробкевича Євсевію Мандичевському (1854 – 1929) – видатному музичному діячу, композитору, музикознавцю, диригенту та педагогу.

Євсебій Мандичевський народився 8 серпня 1857 р. на Буковині в с.Молодія, що під Чернівцями, в сім'ї переселенця з Галичини Василя Мандичевського, активного учасника українського громадського життя. У родинному колі, особливо в Чернівецькій гімназії, любов до музики прищеплював йому С.Воробкевич, який, по суті, розкрив його талант. 16-літній юнак уже пише кантату «Сила гармонії» для хору, солістів і оркестру, яка під його диригуванням уперше була виконана в Чернівцях у 1873 р. За цей твір у музичному конкурсі в Лейпцигу композитор-початківець удостоївся премії.

«В 1875 р. випускника Чернівецької гімназії приймають до Віденського університету, де він слухає курс історії музики та музикознавства у відомого професора Едуарда Гансліка, вивчає мови, літературу, приватно опановує композицію у теоретиків та істориків музичної науки Роберта Фукса і Густава Ноттебоома» [4, с.44]. Зустріч у 1879 році з Йоганном Брамсом зіграла велику роль у становленні Є.Мандичевського як митця. Їх знайомство переросло у дружбу.

У 22 роки він хормейстер Віденської вокальної академії, а в 33 роки професор ушлявленої на весь світ консерваторії при «Товаристві друзів музики», яке протягом десятиліть було одним із значних центрів музичного життя Європи. Він автор ряду наукових досліджень про творчість класиків музики Ф.Шуберта, Й.Брамса, В.Моцарта, Л.Бетховена. Мандичевський здійснив тритомне повне видання творів Й.Гайдна і уклав 26-томне видання творів Й.Брамса, яке стало величним пам'ятником незабутньому другові.

Протягом багаторічної педагогічної діяльності Євсебій Мандичевський виховав цілу плеяду композиторів-музикознавців, педагогів, багато з яких стали зірками музичного світу Австрії, Італії, Англії, Америки. Серед них варто

згадати вихідців із Буковини – Георгія Мандичевського, Івана Веренка, Андрія Форгаца, Кароля Прогаску, Марціана Негрю та інших.

Він мав великий авторитет у мистецьких колах у багатьох країнах світу. Але, разом із тим, він працював на авторитет української музики і ніколи не забував про свій буковинський рідний край. На батьківщині часто звучали твори композитора в концертах різних музичних товариств. Довгий час без композицій Є.Мандичевського не обходився жоден вечір Ю.Федьковича у Чернівцях, включалися його твори і до шевченківських концертів. На Буковині неодноразово виконувалася пісня композитора «Окресни Бояне» на текст Ю.Федьковича, в якій звучав заклик до «руських синів»:

Оскресни, оскресни Бояне, наш друже,

Згадай нам, як грали небесні.

Грай пісню правдиву, грай пісню нам свою,

А згинуть крикливці безчесні!

Є.Мандичевський – автор 11-ти українських хорів, канону на 3 голоси «І день, і ніч іде...» на слова Т.Шевченка, музики на тексти Ю.Федьковича «Кобзарська зірниця», «Марот», «Зозулька», «Наш рідний край», «Місяцю князю», «Однако», «Вітер на гаї нагинає» та інші, які виконувались аматорськими хорами Буковини.

Своєю невтомною багатолітньою працею Є.Мандичевський вніс і свою частку творчого доробку в розвиток українського музичного мистецтва буковинського краю.

Значну роль у музично-хоровому житті Буковини відіграв ще один учень Воробкевича видатний румунський композитор, талановитий скрипаль, один з основоположників румунської класичної музики Чіпріан Порумбеску, який народився 14 жовтня 1854 р. у селі Шипіт на Путильщині. Після закінчення Сучавської гімназії в 1873 р. Чіпріан приїздить до Чернівців, де продовжує освіту в семінарії.

Його першим учителем музики був видатний буковинський композитор Карл Мікулі, директор Львівської консерваторії, який знав його батька Іраклія

Порумбеску – румунського письменника Буковини. У 1875 р. Ч.Порумбеску вступає на теологічний факультет Чернівецького університету.

Під час навчання в Чернівцях стає учнем С.Воробкевича, який, будучи талановитим педагогом, допоміг молодому Порумбеску розкрити свій хист, удосконалити майстерність. У 1875 р. Чіпріан Порумбеску засновує студентське товариство «Арбороаса». У 1879 – 1881 рр. продовжує своє навчання у Відні у Франца Кренна та Луїса Шлоссера. Восени 1881 р. викладає музику у Брашовському ліцеї і паралельно працює директором церковного хору церкви Св. Миколая. У 1882 р. відбувається прем'єра його оперети «Новий місяць». У листопаді 1882 р. – лютому 1883 р. він знайомиться з видатними італійськими композиторами Бойто та Верді.

6 червня 1883 р., після відвідин Італії, помирає в с.Ступка (Румунія).

Ч.Порумбеску був одним з яскравих представників румунської музики. Його творчість часто порівнюють із творчістю Шуберта, Шопена. За своє коротке життя Порумбеску написав понад 200 музичних творів. Його студентські роботи «Триколот», «На нашому прапорі» тривалий час використовувались як національні народні пісні на всіх територіях, де жили румуни.

У музичній спадщині композитора, крім пісень, є оперети, а також інструментальні твори, що принесли йому світове визнання. Частина своїх патріотичних творів: «Плевна», «Сержант», «Пенеш Курканул» Порумбеску присвятив бойовому побратимству російських і румунських солдатів у війні 1877 – 1878 рр. проти турецьких загарбників, у результаті якої Румунія вперше здобула свою національну незалежність.

Такі твори, як «Новий місяць», «Балада», «На берегах Пруту», «Ти пішла, кохана», користуються великою популярністю і сьогодні.

«В міжвоєнні часи у Чернівцях існував музей Ч.Порумбеску (вул. Й.Главки), а також «Музичне товариство Ч.Порумбеску». В Румунії ім'я Порумбеску оточено великою шаною і любов'ю. Його кращі твори виконуються і сьогодні в концертних залах і студіях» [8, с.193].

У творчості Ч.Порумбеску і Е.Мандичевського яскраво відображені професійні риси диригентсько-хорового мистецтва їхнього вчителя С.Воробкевича.

Незважаючи на те, що їхня творчість розвивається під впливом різних національностей та культурних традицій: німецькомовних, польських, італійських, румунських, вони успадкували те, що заповідав їм Воробкевич. Хоч творчі інтереси в них були досить різними, хорова музика складає вагомую частину їхньої творчості, так само, як і любов до співацької культури. Хорові твори С.Воробкевича та його послідовників посідають сьогодні чільне місце в репертуарі художніх колективів на Буковині. У своїй концертній діяльності активно популяризують їхню творчість Заслужений Буковинський ансамбль пісні і танцю України (художній керівник і головний диригент народний артист України А.Кушніренко), камерний хор (художній керівник і головний диригент заслужений працівник культури України В.Галичанський), скрипковий дует заслужених артистів України Л.Шапко і П.Чеботова, камерний оркестр обласної філармонії (художній керівник і диригент оркестру заслужений артист України Ю.Гіна), симфонічний оркестр Чернівецької обласної філармонії (диригент Й.Созанський), у Чернівецькому драматичному театрі ім. О.Кобилянської поставлені мелодрами С.Воробкевича «Гнат Приблуда» і «Пан Мандатом» (режисер – народний артист України А.Литвинчук).

Творча спадщина та професійно-виконавська хорова діяльність буковинських митців не втратили своєї актуальності і на сучасному етапі розвитку музичного мистецтва в Україні.

Таким чином, творча спадщина буковинських митців другої половини ХІХ – початку ХХ ст., що в окремих жанрах, передовсім хоровому, досягла високого рівня професійної майстерності, знайшла своє втілення в сучасному професійному мистецтві, стала цінним надбанням української музичної культури.

Діяльність С.Воробкевича та буковинських митців носила подвижницький характер. Їм було властиве почуття суспільного обов'язку, висока національна свідомість, справжня самопожертва. В умовах

асиміляційної політики влади, постійного наступу на рідну мову, культуру й освіту їх праця ставала осередком національного життя. Імена цих буковинських митців повинні зайняти почесне місце в історії української музичної культури, а також мають бути об'єктивно поціновані.

Використана література

1. Бажанський П. Наші руські музикальні твори / П. Бажанський // Діло. – 1881. – Ч. 17. – С.17.
2. Білинська М. Сидір Воробкевич / М. Білинська. – К., 1962. – С.3, 5, 16.
3. Воробкевич С. Хорові твори / С. Воробкевич. – К.: Музична Україна, 1996. – С.3-4.
4. Демочко К. Музична Буковина К. Демочко. – К.: Музична Україна, 1990. – С.18, 44.
5. Загайкевич М. Музичне життя Західної України другої половини ХІХ ст. М. Загайкевич. – К., 1960. – С.190.
6. Когут Лев. Ісидор Воробкевич // Тижневик «Рідний край» / Лев Когут. – Ч.20. – Чернівці, 20 травня. – 1928. – С.1.

Ірина Володимирівна Ярошенко – доктор філософських наук, кандидат мистецтвознавства, доцент Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника.